

Lepkeszárnyon

EMLÉKEZÉSEK (4)

Laczkó tanár úr biztató szavait sohasem feledve („Erős akarattal sok minden lehetséges”) nem hagytam abba, és szerencsétlen körülményeim ellenére is íróvá lehettem. Soha senkihez nem kopogtattam be ajánlólevéllel, sőt a legtöbb esetben még személyesen sem; próbálkozásaimat postán küldtem el, ismeretlenül, senkire és semmire sem hivatkozva. Az elsőt — amellyel díjat is nyertem az Új Idők novellapályázatán — jelíges borítékban. Levélben megküldött írásaimat közölte lapjában Hegedűs Gyula, a Magyar Nemzet főszerkesztője, Bodor Aladár a novelláimat, s ily módon jelentette meg elbeszéléseimet a Hídban Zilahy Lajos is, sohasé mentem be egyikhez sem személyesen. A rádió irodalmi osztályának is postán küldtem el Ravennáról írott első előadásomat, amelyet Ortutay Gyula kedvező bírálata után követett firenzei előadásom és még több más mondani-
valóm is szeretett Itáliámról. Sikeres akciónon felbátorodva elbeszéléseket is küldtem; ezeket Örley István lektorálta, ugyancsak jó véleménnyel. Róla köz-
tudott volt, hogy nem elnéző kritikus, kiváltképpen a nőírókkal szemben. Hozzá
később személyesen is bejártam, mert így könnyebben kifejtette észrevételeit.
Ha valámi nem tetszett neki, kíméletlenül közölte (néha csak részletekről, ame-
lyeken könnyen lehetett változtatni), ám nem lepezett szigorúsága ellenére is
igen sok írásomat fogadta el, minden változtatás nélkül. Vele kapcsolatosan
el kell mondanom, hogy Nagykanizsán élő nagybátyám, dr. Kovács Gyula jó
barátja volt Örley nagykanizsai közjegyzőnek és híres szépasszony feleségének.
Egyszer felfedte előttem azokat a furcsa családi visszasságokat, amelyek eléggé
megmérgezhették az öntudatos és gerinces Örley Pista életét. Ezek később köz-
tudottakká váltak, önmaga is vallott róluk önéletrajzi írásaiban, például keserűen
vidám-szatirikus regényében, a Flocsek bukásában. Gyula bátyám közlései
után világossá vált előttem, amit már régen is, ösztönösen éreztem: ennek a te-
hetséges fiatalembernek gyakran kell megküzdenie titkolt életundorával. Mély
szánalmat keltek bennem őt megalázó körülményei, s ezért nyomatékosan kér-
tem meg nagybátyámat, hogy semmilyen körülmények között sem árulja el Örley,
sőt családja előtt sem, hogy az ő „szeretett Lili húga” (mert valóban ő volt
tán egyetlen rokonom, akitől Apám halála után sok szeretetet kaptam) írásai
lapokban — és főképpen, hogy a rádióban is — nyilvánosságot kapnak. Sajnos,
öreg nagybátyámat előrehaladott agyérelmeszesedése már eléggé feledékennyé
tette, s így egy alkalommal csak előhozakodott a szép Örleyné fiánál a húga
irodalmi ügyeivel. Jaj, csak ezt ne tette volna! — gondoltam aggodalmasan, s
valóban, legközelebbi bentjártamkor valamiféle zavarodottságot észleltem Örley
Pista viselkedésében. Legjobbnak láttam őszintén tisztázni a dolgot: „Nézze, tu-
dom, hogy Gyula bácsi szóba hozta magánál az én személyemet. Remélem, ismer
már annyira, hogy nem az én tudtommal történt, mert erre semmi szük-
ségem sem volt. Hisz eddig is, minden beajánlás nélkül is, eléggé foglalkoz-
tatott a rádió irodalmi osztálya, és ebben magának is része volt, a legcsekélyebb
részrehajlás, s családi beajánlás nélkül, ami — tudom — magánál legkevésbé
sem előnyt, sokkal inkább csak hátrányt jelenthet.”

„Igaz van” — mondta, és valódi apjától örökölt, jellegzetesen tatáros pofa-
csontjától néha keménynek tűnő arckifejezése most kissé bizonytalanná vált;
zavarba jött. Bevallom, jómagam is, mert féltem, eszébe juthat: nagybátyám ne-
kem is beszélt róla, rólam pedig túl sokat is fecsegetett öneki. Csakhamar
rájöttem, hogy jól következtettem, valóban feltárhatta előtte sanyarú fiatal-ságo-
mat, de miután ő sem dicsekedhetett az ellenkezőjével, ez nem az ellen-, hanem
inkább a rokonszenvét erősítette meg irántam. „Biztosíthatom róla, hogy sem-
mi sem változott közöttünk, ezután éppúgy megmondom magának, hogy mit
találok jónak és mit rossznak. Higggye el, egy egyébként igazán kedves öregúr
jóindulatú mesélőkedvét eszemben sincs összefüggésbe hozni a hivatalos ügyeink-
kel, — különben is, véleményem szerint az abszolút igazságosság az egyetlen
követhető összetartás azok között, akiket nem kényeztetett el a sorsuk.” Finom

utalás volt ez arra, hogy kénytelen volt meghallgatni nagybátyám intim családi közléseit, s kézszeritása elárulta, hogy sorstársának érez. Valóban, továbbra is, változatlanul odamondó, őszinte lektorom maradt, de rádiós ügyem elintézése után gyakran beszélgettünk el eléggé hosszan, nem éppen magántermészetű, de eléggé bizalmat igénylő témákról. Jól emlékszem egy beszélgetésünkre, amikor Nemcsak a kövek című elbeszélésemet szokatlanul melegen megdicsérte, de utána hirtelen, szinte nyersen támadt nekem: „Mondja mért ír maga Asszony az országúton-t is? Olyan nagy szüksége van a pénzre?” Őszinte kérdésére őszintén válaszoltam. Bevallottam, hogy új életet kellett kezdenem, s ehhez bizony égető szükségem volt a pénzre, de most már lassan — minden értelemben — egyenesbe érek. „Nahát, akkor ne engedje, hogy a népszerűségét kihasználva, valamiféle női Forró Pálnak reklámozza a kiadója, mert magából író is lehet!” — folytatta majdnem izgatottan, félreérthetetlenül megnyomva a rangot jelentő író szót. Aztán hirtelen hangnemet váltva, szinte szégyenkezve kért bocsánatot, hogy talán túl hevesre, avagy éppen gorombára sikerült a jó szándéka. Nem, nem volt goromba, csupán őszinte, s csak később tudtam eléggé értékelni, hogy egy olyan szigorú mércével ítélő kritikustól milyen baráti jóindulatnak számított a gorombasága. Akkor már nyomdában volt harmadik regényem, amelynek borítólapját szerencsétlenül ízléstelennek tervezette meg a kiadóm, s én eléggé ügyetlenül nem bontottam le a példányról, melyet elvittem neki. Sötétben nézett a kezébe vett könyvre, s majdnem dühösen lökte félre. „Nem köszönöm meg, úgyis tudja, hogy miért.” Persze, hogy tudtam. Igaza volt. A kiadómnál tiltakoznom kellett volna a jómagamat is elkedvetlenítő borítólap ellen, de azt még beleegyezésem előtt sokezer példányban lehúzták, sok késést és költséget jelentett volna a megváltoztatása.

Legközelebbi novellámat ezek után meglehetősen szorongással vittem be neki: zenei elbeszélés volt a Szerelmes muzsikások című sorozatomból. Hellyel, cigarettával kínálta meg. (Az akkori idők feszültségében, idegességem levezetésére, én is rászoktam — sajnos eléggé sok esztendeig — a dohányzásra.) „Örülök, hogy nem sértődött meg, bántott volna. S most töredelmesen bevallom, hogy mindennek ellenére elolvastam a regényét. Az asszonyírásokban mindig sok az egyenetlenség. Gyakran gurultam oly dűhbe, hogy legszívesebben letettem volna, viszont sok olyan részletet találtam, amelyekért feloldozás jár az elkövetett bűnökért. Lassítsa a magára diktált tempót. Játsszon, gyötrődjön többet a szavaival, tartson szüneteket, és mérlegeljen. Meglátja, érdemes lesz. Mert elismerem, hogy tud építkezni, atmoszférát teremteni, alakokat beszéltetni.”

Sajnos, utolsó találkozásunkra nem tudok visszaemlékezni. A német megszállás után atyai jóbarátom, Dutka Ákos tanácsára — aki otthagytja főszerkesztői állását a Friss Újságnál, orvosi bizonyítványt szerezve, én sem jártam be a hegyről a szerkesztőségbe, sehová a városba, így a rádióba sem. Csak hallomásból tudtam, hogy Örley Pista is megvált rádióbeli állásától, s mint katonaszökevény bujkál. Gyűlölte a fasizmust, minden emberi szabadságot megalázó bilincset, ezért érezte oly keserveseknek azokat az éveket is, amelyeket kora ifjúságában a kőszegi katonai iskolában kellett akarata ellenére eltöltenie. Haláláról csak a háború után értesültem. Hogy egy cigarettára vágyva otthagytta az óvóhelyet, és cigarettázás közben végzett vele a lecsapódó bomba, mindörökre megszabadítva őt ellentmondásos, tragikus feszültségeitől, amelyeket tán sose tudott volna végérvényesen elhullatni. Eltitkolt természetes apját — az ősi nevű, magas politikai tisztséget viselő, férfias szépségű és széles tudású nagyurat — lelkében mindig megtagadta; nevet adó, alapjában véve igen jólelkű „apját” szívéből szánta, lebilincselően virágzsépségű anyját pedig lényegileg megvetette, de ugyanakkor olthatatlanul vágyott a szeretetére. Gondtalan jólétben élhetett volna, de nem fogadott el semmit; néha érdes különcségtét önként választott, gerinces nagy magányossága fejlesztette ki az emberekkel való érintkezésében. A magyar irodalom nagy ígérését veszítette el korai halálával, én pedig — s ezt csak később fogtam fel teljes egészében — egy néha majdnem a gorombaságig őszinte, de mindenkor emberséges és értékes jóakarómat, mondhatom: barátomat.

Miután mindenben a teljes igazsághoz ragaszkodom, beszélnem kell az első nőiről is, aki első könyvem megjelenése után meleg biztatásával bátorított fel a további írásra. Fodor Gyula szerkesztőségi szobájában találkoztam össze Gulácsy Irénnel, aki ünnepelt, befutott író volt már az időben. Alig pár esztendővel előtte aratta legnagyobb sikerét Fekete vőlegények című történelmi regé-

nyével. Miután az Új Idők novellapályázatának második díját a közönség szavazatainak alapján megnyertem, elbeszéléseimet gyakran közölték. Keresztúton című első regényemet mégsem náluk kötöttem le. Fodor Gyula a háborús fiatalság reménytelen jövőjével kapcsolatosan olyan változtatásokat kívánt tőlem az első világháborúban játszódó regényben, amelyekről hallani sem akartam. Épp hűtlenségemet vetette a szememre, amikor a titkárnője beengedte hozzá Gulácsy Irént, mert azt hitte, én már eltávoztam. Fodor bemutatott neki, s kissé kényszeredett kedélyeskedéssel mesélte el, hogy kezdő író létemre képes voltam inkább lemondani a szerződésemről és az elsőkönyves író bemutató reklám-ról, mintsem alapjában lényegtelen változtatásokat eszközölni a könyvben. Általában eléggé hallgatag vagyok, de — különösen e kezdeti korszakban — meg lehetően elfogódott feszélyezettség bénított meg a már beérkezett írók társaságában. Most azonban majdnem hevesen védtem az igazamat: „De ezek nem lényegtelen körülmények. A kor lelki és egzisztenciális töréseket keltő bizonytalanságait élénken érzékeltető részletek nélkül egészen más megvilágítást kapna a jövője reménytelenségétől meghasonlott hősnő menekülése.” Gulácsy Irén érdeklődéssel figyelte szavaimat. „Szeretném elolvasni a könyvedet. Egyébként csak helyeselhetem, ha egy író jobban ragaszkodik az elgondolásaihoz, mint az előnyösebb szerződéshez.” Biztatón mosolygott rám, nem törődve Fodor Gyula észrevehető elkedvetlenedésével. Úgy látszik, jó benyomást tett rá a következetességem, mert egyébként hidegnek tűnő arckifejezése határozottan átmelegedett, amíg hozzám beszélt. Alaposan megfigyelhettem. Feltűnően magas és domború, átlátszóan fehér homlokából magasra fésülte szőke haját, s a homloka így még magasabbnak látszott. Amikor valamiről véleményt mondott, erősen összehúzta a szemét, valószínűleg — hozzám hasonlóan — rövidlátó lehetett. Természetesen sürgősen postára adtam számára a regényemből egy példányt. Hamarosan hosszú, bátorító levél érkezett tőle, melyben még egyszer leszögezte, hogy „tiszteltreméltó makacsságomért” csakis igazat adhat a változtatások ügyében, mert ha ezeket végrehajtom, csupán csak szerelmi történetté válik az így „élettől lüktető” regény. Megdicsérte a regény felépítését és meseszövegét, legfőbb értékének pedig azt érezte, hogy merszem volt nemcsak feketén-fehéren festeni, s a regény központjába hősnő helyett egy új nőfípust állítani: háborútól összekuszált sorsának sokszor gyöngé és kapkodó, de alapjában véve tisztaságra vágyó asszonyát, akinek tévelygéseiről kegyetlen árat kell fizetnie, amíg önszántából képes lesz nagyratörő vágyairól lemondani.

(Folytatjuk)

SZIRMAI ENDRE VERSE

Kosztolányi Dezső

Oly sokszor látni vélem őt,
s a vele szunnyadó időt...
Őt, a rokont, a költőt, s jóbarátot,
a borongós, makacs egyedül állót.
Szava, dallama a múltból hangzik át,
zöld tintától pecsétés, kopott kabát...
Apámmal látom, jár a kertben,
s beszélgetnek a szürkületben.